

WALENTYNA IGNATCZYK

WZORZEC POSTAW MAŁŻEŃSKICH MŁODZIEŻY STANU WOLNEGO

I. SFORMUŁOWANIE PROBLEMU

Jednym z najbardziej nierozpoznanych obszarów polskiej demografii są przeobrażenia w mikrostrukturach ludnościowych kraju, a problematyką, która nie doczekała się należytego naświetlenia zarówno od strony demograficznej, jak i psychosocjologicznej jest problematyka tworzenia się i rozwoju rodziny współczesnej. Problematyka ta swym zakresem obejmuje rozległy obszar badawczy, który odnosi się nie tylko do doboru demograficznego, społecznego, środowiskowego i kulturowego współmałżonków, lecz obejmuje także okres przebywania jednostki w stanie wolnym, w którym kształtują się i ustalają postawy realizowane w cyklu rozwojowym rodziny. Można zaryzykować hipotezę, że okres ten stanowi najważniejszy okres w cyklu rozwojowym jednostki, gdyż uformowane postawy młodzieży mogą znaleźć swe odzwierciedlenie w jej zachowaniach.

Trendy rozwojowe rodziny polskiej zostały wyznaczone przez modernizację demograficzną¹ zwaną przez demografów także procesem przejścia demograficznego², zmiany ustrojowe i reformy społeczne typu socjalistycznego po II wojnie światowej, ruchy migracyjne oraz przemiany cywilizacyjne i kulturowe³. Znalazło to odzwierciedlenie w przemianach stosunków międzyludzkich, wzorach zachowań poszczególnych grup społecznych, a głównie rodzin, w których skupiają się problemy związane z istnieniem i rozwojem społeczeństwa.

Przeobrażenia rodziny współczesnej w Polsce dokonały się w za-

¹ S. Borowski, *Szkice z teorii reprodukcji ludności*, Wrocław—Warszawa—Kra-ków—Gdańsk 1933, s. 139 - 156.

² M. Okólski, *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa*, *Studia Demograficzne* 1986, z. 4, s. 31; E. Rosiset, *Piąta faza przejścia demograficznego. Regres ludności*, *Studia Demograficzne* 1980, nr 3/4.

³ S. Wierchosławski, *Demograficzno-społeczne i biologiczne problemy rodziny i macierzyństwa*, w: *Studia nad optymalizacją struktur i procesów demograficznych PRL. Raporty końcowe z badań w latach 1976 -1980*, Monografie i Opracowania SGPiS, Warszawa 1982.

kresie modeli i wzorów zachowań. Osłabieniu uległy wzorce dawnych generacji, a rodzina wielopokoleniowa ustąpiła miejsce rodzinie nuklearnej. Przemiany te są rezultatem dokonujących się w wyniku modernizacji społeczeństwa zmian w sferze filozofii, stosunków społecznych, gospodarczych oraz w sferze kulturowej, upowszechnia się równoprawna wieloświatopoglądowość, pojawia się ruchliwość społeczna, zawodowa i przestrzenna. W wyniku tego tworzą się nowe style życia oraz pojawia się indywidualizacja postaw i zachowań⁴. Z punktu widzenia wyboru stylu życia, będącego rezultatem określonej postawy, decydującą rolę pełni oddziaływanie powszechnego zasięgu oświaty, kultury, środków masowego przekazu, a w warunkach polskich oddziaływanie nadal dość mocne rodziny pochodzenia oraz wpływ kościoła. Pojawia się jak stwierdza M. Okólski „relatywnie wysoki udział pierwiastka egocentrycznego na skali preferencji potrzeb członków społeczeństwa. Występuje mobilność wyboru stopnia w jakim poszczególne jednostki zaspokajają pewne potrzeby kosztem innych potrzeb”⁵.

W Polsce powszechną formą życia rodzinnego jest rodzina nuklearna, a małżeństwo jest związkiem instytucjonalnym z niewielkim udziałem małżeństw nieformalnych⁶. Natomiast w krajach wysoko cywilizowanych w wyniku modernizacji w ostatnich latach obserwujemy fazę dywersyfikacji w kierunku nowych form rodzinnych, takich jak rodziny monorodzicielskie, związki konsensualne oraz jednoosobowe gospodarstwa domowe⁷. W tej sytuacji rodzina nuklearna traci swą dominującą pozycję. Nasuwa to pytania: jakich form życia rodzinnego możemy się spodziewać w przyszłości w Polsce, czy zostanie utrzymany charakter instytucjonalny małżeństwa oraz jakie wystąpią tendencje w zakresie małżeństw nieformalnych? Odpowiedź na te pytania nie jest łatwa, gdyż mechanizm kreacji postaw i decyzji w sprawie modelu małżeństwa i rodziny, jaki pragnie realizować jednostka czy para małżeńska, nie został w pełni rozpoznany.

W świadomości społecznej nie ukształtował się jednolity stereotyp modelu rodziny z uwagi na różnorodność postaw determinujących zachowania jednostki społecznej w tym zakresie. Zachowania jednostki stanowią odzwierciedlenie określonej postawy, którą traktujemy jako funkcję hierarchii wartości. Formowanie się postaw rozpoczyna się we wczesnym etapie życia jednostki, a krystalizują się one pod wpływem działania różnorodnych czynników o charakterze obiektywnym jak i subiektywnym. Postawy te można rozpatrywać w okresie przebywania jed-

⁴ M. Okólski, *Reprodukcja*, s. 15; N. Federici, *Demografia wczoraj i dziś: rozwój demografii i teorii ludnościowych*, Ekonomista 1987, nr 1, s. 45.

⁵ M. Okólski, *Reprodukcja*, s. 15.

⁶ E. Rosset, *Rozwody*, Warszawa 1986, s. 132.

⁷ Ch. Höhn, *Nowe spojrzenie na hipotezę nuklearyzacji rodziny w procesie przejścia demograficznego*, Ekonomista 1987, nr 1, s. 196.

nostki w rodzinie podstawowej (pochodzenia) oraz w rodzinie własnej. Tym samym na model małżeństwa i rodziny można spojrzeć oczami osób znajdujących się w wyróżnionych fazach życia jednostki. Nas interesuje model małżeństwa i rodziny widziany przez potencjalnych kandydatów do małżeństwa, młodzież stanu wolnego. Dotychczasowe badania wykazują, że największą rolę w kształtowaniu i przekazywaniu moralnych wartości i podstawowych zasad współżycia między ludźmi pełni rodzina pochodzenia⁸. Nie spełnia jednak już tej roli w odniesieniu do wartości i norm bardziej szczegółowych, które kształtują się w dużym stopniu w oparciu o oddziaływania spoza rodziny pochodzenia oraz własne przemyślenia.

Dotychczasowe badania wykazują, że proces dorastania do życia małżeńskiego i rodzinnego odbywa się dla różnych generacji w odmiennych warunkach, oraz że istnieje wyraźna zależność między przynależnością generacyjną a uznawanym systemem wartości, dążeniami i stereotypami związanymi z małżeństwem i rodziną⁹. Młode generacje żyjąc w społeczeństwie o wielokierunkowych przemianach, ulegając oddziaływaniu starszych generacji wyrabiają sobie własny punkt widzenia na małżeństwo i rodzinę, który może być diametralnie odmienny w porównaniu z innymi grupami społeczeństwa.

Z punktu widzenia perspektyw przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego można chyba postawić hipotezę, iż perspektywy te stają się coraz bardziej zależne od systemu wartości społeczno-kulturowych, znajdujących wyraz w postawach rodzinnych osób biorących udział w procesie rozrodczym. Oczywiście, mogą wystąpić odchylenia między postawami a zachowaniami o charakterze przypadkowym, stąd realizacja w skali społecznej powinna odpowiadać przeciętnym postawom rodzinnym. Pozwala to sformułować ogólne twierdzenie, że klimat rodzinny najlepiej odzwierciedlają postawy rodzinne, a zachowania w dużym stopniu stanowią odzwierciedlenie ukształtowanych wcześniej postaw.

Ze względu na perspektywy rozrodczości społeczeństwa polskiego na szczególną uwagę zasługują postawy rodzinne młodzieży stanu wolnego, mogące stanowić wyznacznik przyszłych zachowań rodzinnych determinujących poziom rozrodczości.

Problem dociekań można sformułować w postaci pytania ogólnego: jakie są wzorce postaw małżeńskich i prokreacyjnych młodzieży stanu wolnego? Pytanie to odzwierciedla problem złożony, wymagający badań wielodyscyplinarnych. Dotychczasowy nurt badań rolę inspirującą wyznaczył demografii, a w postępowaniu badawczym uwzględniono as-

⁸ W. Adamski, *Młodzież i społeczeństwo*, Warszawa 1976, s. 63.

⁹ F. Adamski, *Model rodziny w świadomości młodzieży współczesnej*, Kultura i Społeczeństwo 1968, t. XII, nr 1, s. 185-191.

pekt diagnostyczny i predykcyjny. Dążono do identyfikacji wzorca postaw małżeńskich i prokreacyjnych młodzieży stanu wolnego oraz podjęto próbę predykcji hipotetycznego modelu przyszłej rodziny polskiej, odstępując od zawodnej metody ekstrapolacji w przypadku mikrostruktur ludnościowych. Perspektywiczny, hipotetyczny model rodziny wyrażono wzorcami: postaw małżeńskich, tworzenia się hipotetycznych kohort małżeńskich, postaw prokreacyjnych, hipotetycznych zachowań prokreacyjnych. Niniejsze opracowanie zawiera prezentację wybranych rezultatów badania i dotyczy wzorca postaw małżeńskich młodzieży stanu wolnego.

Prezentowane rezultaty badania stanowią niewielki fragment z badania postaw małżeńskich i prokreacyjnych młodzieży stanu wolnego, które w Zakładzie Statystyki i Demografii Akademii Ekonomicznej w Poznaniu prowadzone są od 1965 r. Badania empiryczne w latach 1965 - 75 były prowadzone samodzielnie przez poznański ośrodek naukowy¹⁰. W 1976 r. kontynuację badań podjęto w ramach problemu węzłowego 11.5.4. „Demograficzne i biologiczne problemy rodziny i macierzyństwa”. Pełną analityczną syntezę rezultatów badania całej grupy tematycznej obejmują raporty końcowe kierownika tejże grupy S. Wierchosławskiego¹¹.

Jednym z realizowanych tematów badawczych tej grupy był temat „Postawy i preferencje rodzinne młodzieży w wieku matrymonialnym”. Rezultaty badania przedstawiono w raporcie końcowym oraz zaprezentowano na konferencji demograficznej w 1982 r.¹² W 1985 r. badania młodzieży stanu wolnego podjęto w ramach badań nad rodziną polską sterowanych centralnie w problemie 09.1. „Uwarunkowania demograficzne a rozwój społeczno-gospodarczy Polski”. Badanie postaw młodzieży zostało podjęte w kontekście systemu wartości społecznie akceptowanych i sprzężone z równolegle prowadzonymi badaniami postaw rodzinnych w pozostałych fazach życia jednostki (nowożeńców oraz małżeństw będących w różnych fazach życia rodziny). Przyjęcie takiej koncepcji badania pozwoliło stworzyć obraz syntetyzujący postawy różnych generacji o różnych stopniach świadomości w zakresie postaw i wartości rodzinnych. W odniesieniu do młodzieży stanu wolnego rezultaty badania postaw na tle jej systemu wartości ujęto w raporcie kierownika zadania badawczego.

¹⁰ Pełna syntetyczna analiza wyników przedstawiona została w: S. Borowski, *Preferencje rodzinne młodzieży w wieku matrymonialnym*, Studia Demograficzne 1977, z. 50, s. 25 - 50.

¹¹ S. Wierchosławski, *Demograficzno-społeczne*, s. 175 - 230.

¹² W. Ignatczyk, *Podstawy i preferencje młodzieży w wieku matrymonialnym i metody ich optymalnego kształtowania*, Poznań 1980, ss. 70 + 49 tablic; teże, *Hipotezy rozwoju przyszłej rodziny polskiej w świetle analizy postaw młodzieży stanu wolnego*, w: *Ogólnopolska konferencja demograficzna „Współczesna rodzina polska”*, Poznań 27 - 29 IX 1982 r., s. 187 - 210.

II. METODA BADANIA I ŹRÓDŁA

Kategoria „postawa” była rozumiana jako stosunek młodzieży do instytucji małżeństwa wyrażający się w pragnieniu (bądź nie) zawarcia małżeństwa, sformułowaniu poglądów określających stosunek do instytucji małżeństwa oraz demonstrowaniu poglądów określających stosunek do swojego, przyszłego preferowanego małżeństwa. Tak sformułowana postawa została potraktowana jako kategoria demograficzna. Nie jest ona dostępna bezpośrednio obserwacji i dla jej zbadania niezbędne było dobranie właściwych wskaźników empirycznych. W odniesieniu do postaw małżeńskich wskaźnikiem były oceny werbalne, wyrażone opinią na temat małżeństwa. Oznacza to, że opinię potraktowano jako przejaw postawy, przyjmując założenie, że na ogół istnieje zgodność między tymi kategoriami. Natomiast, przez wzorce rozumiano zbiór cech tego zjawiska typowych dla grupy młodzieży stanu wolnego, takich jak poziom, kierunek oraz rozpiętości w zakresie postaw z punktu widzenia cech demo-społecznych.

Dla realizacji zarysowanego celu badania, obserwacją objęto młodzież wyróżnioną ze społeczeństwa według kryterium: płeć, wiek, stan cywilny. Badaniu poddano młodzież męską i żeńską w wieku 18-34 lat, która w momencie obserwacji była stanu wolnego. W wyróżnionym przedziale wieku, ze względu na stosunek młodzieży do małżeństwa wyróżniono wiek: prematrymonialny: 18 - 20 lat; matrymonialny: 21 - 29 lat oraz pomatrymonialny: 30 - 34 lat.

Realizacja sformułowanych celów badawczych wymagała stworzenia własnej bazy źródłowej na podstawie własnego kwestionariusza ankietowego. Materiał empiryczny można było uzyskać jedynie poprzez indywidualne wywiady z młodzieżą. Z uwagi na to, że osoba stanu wolnego jako jednostka dotąd nie była przedmiotem szerszego zainteresowania praktyki statystycznej, pojawiły się trudności z określeniem populacji generalnej. Możliwości zastosowania losowania jednostopniowego były ograniczone z uwagi na zbyt duże koszty. Przyjęto więc metodę obserwacji dostosowaną do możliwości pozyskania materiału źródłowego; przyjęto metodę opartą na doborze losowo-kwotowym.

Badanie młodzieży stanowiło element badania kompleksowego nad rodziną polską, sterowanego centralnie w ramach problemu 09.1. „Uwarunkowania demograficzne a rozwój społeczno-gospodarczy Polski” i towarzyszyło obserwacji „Ankieta w sprawie wielkości rodziny”. Poddając obserwacji wylosowane rodziny dla których przyjęto metodę losowania wielostopniowego, badaniem objęto również młodzież stanu wolnego przy nich zamieszkałą. Osoba stanu wolnego w wieku 18-34 lat była niejako odkrywana przy badaniu rodzin. Ponieważ utrzymanie pełnej losowości nie było możliwe z uwagi na znaczny odsetek odmów wynikających z nieobecności przedmiotu badania (wojsko, szkoła) lub odmo-

wę motywowaną, iż plany rodzinne są osobistą sprawą respondenta, konieczne było doszacowanie próby. Doszacowania dokonano metodą doboru kwotowego. Zastosowana metoda obserwacji wynikała z możliwości pozyskania informacji od grupy wysoce mobilnej i miała charakter badania eksperymentalnego.

Instrumentem badawczym zastosowanym dla pozyskania materiału pierwotnego był standaryzowany kwestionariusz ankiety „Wielkość rodziny w opinii młodzieży w wieku matrymonialnym”. Koncepcja kwestionariusza powstała w Zakładzie Statystyki i Demografii Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Kwestionariusz zawiera pytania o charakterze demograficzno-socjologicznym skonstruowane w formie częściowo kierowanej, które pozwoliły zrealizować różnorodne cele badawcze w problemie postaw rodzinnych młodzieży a w tym postaw małżeńskich.

Badanie przeprowadzono w latach 1985 - 1986 na obszarze całego kraju, przy założeniu, że postawy badanych generacji w tak krótkim przedziale czasu są stabilne. Obserwacją objęto 5419 jednostek wyróżnionej zbiorowości, lecz z powodu odmów informacje pozyskano od 4316 jednostek.

Formalna ocena materiału źródłowego pozwoliła zaakceptować 4264 kwestionariusze, spełniające wymóg zupełności. Analiza źródła powstania braków tzw. pierwszego rodzaju wykazała, że 5,8% braków spowodowały przyczyny obiektywne: brak zaufania do badania opinii, trudności dotarcia do wylosowanych jednostek obserwacji. Natomiast braki powstałe z przyczyn subiektywnych wyniosły 13,6% i były rezultatem niechęci ujawnienia postaw, głównie przez jednostki starsze wiekiem. Z kolei braki drugiego rodzaju dotyczyły luk w informacjach respondentów w zakresie cech demo-społecznych rodziców respondentów.

Próbkę można uznać za reprezentatywną, gdy oszacowana na jej podstawie struktura różni się nieistotnie od struktury zbiorowości. W odniesieniu do przeprowadzonego badania, pojawiły się kłopoty z oceną reprezentatywności, z uwagi na brak informacji o strukturze populacji generalnej osób stanu wolnego. Dostępne były jedynie dane o strukturze według płci i wieku według spisu 1978 r., a więc momentu zbyt odległego w stosunku do momentu obserwacji. Weryfikacja próby według wielu cech będzie możliwa, gdy znane będą rezultaty spisu 1988 r. Obecnie oparto się na szacunkach GUS, które pozwoliły stwierdzić, że rozkłady zbiorowości i próby (która jest stosunkowo liczebna) charakteryzują się podobną strukturą ze względu na płeć i wiek. Pewne niedoszacowanie wystąpiło w starszych grupach wieku, co przeważnie wynikało z odmów udzielenia informacji przez niektóre jednostki w tych subpopulacjach. Natomiast, dla wieku prematrymonialnego i matrymonialnego, różnice były mało istotne. Dlatego na podstawie analizy rozkładów zbiorowości i próby, która jest stosunkowo liczna

wyduje się, że można było uznać rezultaty badań za dostatecznie reprezentatywne do formułowania uogólnień.

Ocenę wiarygodności informacji dokonano analizując materiał pierwotny czyli kwestionariusze ankietowe. Błędy związane z odpowiedziami respondentów na pytania obiektywne wydają się mieć charakter nietendancyjny i dotyczą informacji o rodzime pochodzenia respondenta. Natomiast, w zakresie pytań o charakterze subiektywnym dokonano oceny logiczności wypowiedzi respondentów, eliminując 52 kwestionariusze ankietowe. Zauważone błędy związane były z preferencjami dotyczącymi planowanego wieku zawarcia związku małżeńskiego, odstępów genetycznych oraz adopcji.

Rezultaty oceny materiału źródłowego wskazywały, iż materiał kwalifikuje się do wykorzystania w założonym postępowaniu badawczym zmierzającym do realizacji sformułowanych celów badawczych. Pozytywny materiał empiryczny został zgromadzony w Banku Informacji o Rodzinie Zakładu Statystyki i Demografii AE w Poznaniu.

III. CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI

Materiał źródłowy w formie kwestionariuszy ankietowych w liczbie 4264, zakwalifikowany do opracowania po przeprowadzeniu kontroli merytorycznej stanowił źródło informacji w zakresie wzorca postaw małżeńskich młodzieży polskiej. Otrzymane materiały empiryczne zostały zakodowane i przetworzone w Ośrodku Przetwarzania Informacji AE w Poznaniu w oparciu o własne, niestandardowe programy komputerowe. Opracowania dokonano na moment krytyczny obserwacji 30 VI 1986 r. ze względu na szerszy cel badania, jakim była próba rozpoznania postaw małżeńskich i prokreacyjnych młodzieży na tle jej systemu wartości.

Strukturę zbiorowości poddanej badaniu prezentujemy w tabeli 1. Analiza przeprowadzona ze względu na płeć respondenta wykazała, że w populacji znalazło się 42,8% młodzieży męskiej oraz 57,2% żeńskiej. Uwzględniając środowisko miejsca zamieszkania stwierdzono, że obserwacją objęto 66,7% młodzieży środowiska miejskiego oraz 31,1 wiejskiego (w 1983 r. było 59,7% ludności w miastach, a na wsiach 40,3% bez względu na stan cywilny), czyli struktura zbliżona do występującej w populacji generalnej. Natomiast, w zależności od środowiska miejsca zamieszkania proporcje młodzieży badanej były następujące: w środowisku miejskim 41,4% stanowiła młodzież męska, a 58,6% żeńska; w środowisku wiejskim 45,7% było młodzieży męskiej, a 54,3% żeńskiej.

Uwzględniając jako kryterium podziału zbiorowości wiek młodzieży w momencie obserwacji stwierdzono, że otrzymany rozkład charaktery-

Tabela 1

Młodzież stanu wolnego według wybranych cech demo-społecznych (w liczbach bezwzględnych)
Polska
moment krytyczny obserwacji: 30 VI 1986 r.

Wyszczególnienie	Polska			Miasta			Wsie		
	ogółem	m	k	ogółem	m	k	ogółem	m	k
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I Respondenci									
– ogółem	4264	1823	2441	2946	1221	1725	1318	602	716
– deklarujący zawarcie związku małżeńskiego	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– nie deklarujący zawarcia związku małżeńskiego	253	139	114	184	96	88	69	43	26
II. Respondenci ogółem według wieku w chwili badania									
– ogółem	4264	1823	2441	2946	1221	1725	1318	602	716
– 19 i mniej	1376	626	750	766	315	451	610	611	299
– 20 - 24	2225	930	1295	1693	718	975	532	212	320
– 25 - 29	557	230	327	405	162	243	152	68	84
– 30 i więcej	106	37	69	82	26	56	24	11	13
III. Respondenci deklarujący małżeństwo według wieku w chwili badania									
– ogółem	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– 19 i mniej	1301	579	722	724	288	436	577	291	286
– 20 - 24	2131	871	1260	1618	672	946	513	199	314
– 25 - 29	504	208	296	365	147	218	139	61	78
– 30 i więcej	75	26	49	55	18	37	20	8	12
IV. Respondenci według planowanego wieku zawarcia związku małżeńskiego									
– ogółem	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– 19 i mniej	12	6	6	6	3	3	6	3	3
– 20 - 24	1928	544	1384	1296	333	963	932	211	421
– 25 - 29	1682	939	743	1173	645	528	509	294	215
– 30 i więcej	309	167	142	222	121	101	87	46	41
– brak informacji	80	28	52	65	23	42	15	5	10
V. Respondenci według pochodzenia społecznego									
– ogółem	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– robotnicze	1582	611	971	1192	466	726	390	145	245
– chłopskie	606	336	270	97	47	50	509	289	220
– robotniczo-chłopskie	163	67	96	50	20	30	113	47	66
– rzemieślnicze	92	31	61	73	27	46	19	4	15
– inteligenckie	1509	614	895	1316	546	770	193	68	125
– inne	28	17	11	22	15	7	6	2	4
– brak informacji	31	8	23	12	4	8	19	4	15

tabela 1 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VI. Respondenci według poziomu wykształcenia									
– ogółem	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– wyższe ukończone	132	51	81	100	41	59	32	10	22
– niepełne wyższe	740	255	485	561	215	346	179	40	139
– policealne ukończone	188	51	137	147	41	106	41	10	31
– średnie ukończone	1753	672	1081	1335	513	822	418	159	259
– niepełne średnie	546	224	322	358	148	210	188	76	112
– zasadnicze zawodowe	492	330	162	198	131	67	294	189	95
– podstawowe ukończone	138	97	41	56	34	22	87	63	19
– brak informacji	22	4	18	7	2	5	15	2	13
VII. Respondenci według stosunku do nauki i pracy									
– ogółem	4011	1684	2327	2762	1125	1637	1249	559	690
– uczy się	2274	934	1340	1740	731	1009	534	203	331
– uczy się i pracuje	395	117	278	253	84	169	142	33	109
– pracuje	1268	604	664	724	289	435	544	315	229
– nie uczy się i nie pracuje	43	20	23	32	17	15	11	3	8
– brak informacji	31	9	22	13	4	9	18	5	13

Źródło: opracowano w Ośrodku Przetwarzania Informacji Akademii Ekonomicznej w Poznaniu na podstawie danych Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym Zakładu Statystyki i Demografii AE w Poznaniu.

zuje się asymetrią dodatnią. Maksimum liczebności przypadało na wiek matrymonialny młodzieży 20 - 24 lata. Także liczną subpopulację stanowiła młodzież wieku prematrymonialnego 18 - 19 lat, wieku zdolności biologicznej i prawnej (u kobiet) do zawierania związku małżeńskiego. Pozostałe przedziały wieku były niedoszacowane ze względu na odmowy na przeprowadzenie badania. Przyczyną była często niechęć dzielenia się poglądami i planami sfery osobistej w sytuacji, gdy były one trudne do zrealizowania. Ponadto młodzież starsza środowiska wiejskiego i małomiasteczkowego wyrażała pogląd wprost, iż nie widzi możliwości realizacji ewentualnych zamierzeń matrymonialnych ze względu na trudność znalezienia odpowiedniego partnera. Z kolei, młodzież męska wsi wyrażała obawy znalezienia kandydatki do małżeństwa ze względu na niechęć kobiet do prowadzenia gospodarstwa wiejskiego.

W analizie uwzględniono również kryterium „pochodzenie społeczne”. W populacji znalazło się 39,4% młodzieży pochodzenia robotniczego, 37,6% inteligenckiego, a 19,2% chłopskiego i robotniczo-chłopskiego. Dominującą subpopulację ze względu na „poziom wykształcenia” stanowiła młodzież z wykształceniem średnim (43,7%). Niepełne wyższe wykształcenie miało 18,5% młodzieży, zawodowe 12,3%. Najmniejszy był udział młodzieży z wykształceniem wyższym (3,3%) i pod-

stawowym (3,4%). Natomiast, uwzględnienie cechy „stosunek do nauki i pracy” pozwoliło stwierdzić, iż w badanej zbiorowości dominuje młodzież ucząca się (56,7%). Znaczący był także udział młodzieży pracującej, który wyniósł 31,6%.

Z uwagi na problematykę badawczą interesujące było prześledzenie z rodzin o jakiej dietności pochodzi młodzież poddana obserwacji. Dietność rodzin, z której pochodziła młodzież okazała się zróżnicowana. Badanie ukazało, że młodzież pochodziła głównie z rodzin dwudziennych (42,4%) oraz trójdziennych (25,1%). Natomiast z rodzin wielodziennych pochodziło tylko 22,6% badanej młodzieży stanu wolnego. Zarysowało się środowiskowe zróżnicowanie w dietności rodziny pochodzenia. W środowisku wiejskim dominanta przypadała na młodzież z rodzin trójdziennych (28,8%) przy znaczącym udziale z rodzin dwudziennych (26,3%). W miastach stwierdziliśmy pewną dyferencjację; dominowała wprawdzie młodzież z rodzin dwudziennych, ale udział ten był zróżnicowany w zależności od wielkości miast: w miastach do 10 tys. mieszkańców udział młodzieży z takich rodzin wynosił 38,7%, a w 500 tys. i więcej aż 57,4%. Podobnie, z wielodziennych 22,3%, a w dużych 7,6%.

IV. WZORZEC POSTAW MATRYMONIALNYCH MŁODZIEŻY STANU WOLNEGO

Model demograficzny rodziny w danym społeczeństwie zależy od wzorca tworzenia się rodziny, postaw prokreacyjnych i zachowań prokreacyjnych¹³. Z punktu widzenia demograficznego model ten składa się z trzech submodeli, które są kształtowane przez odmienny zespół warunkujących go czynników. Nasza uwaga badawcza została skupiona na przyszłym modelu rodziny polskiej, tzw. modelu hipotetycznym. Elementami tego modelu są:

- wzorec postaw małżeńskich,
- wzorec tworzenia się hipotetycznych kohort małżeńskich,
- wzorec postaw prokreacyjnych,
- wzorec hipotetycznych zachowań prokreacyjnych.

Najsłabiej rozpoznane przez współczesną demografię rodziny są procesy tworzenia się związków małżeńskich. Jedną z istotnych tego przyczyn wydaje się słabe demograficzne rozpoznanie prawidłowości wzajemnych uwarunkowań biopsychicznych i psychologicznych. Model tworzenia się rodziny powinien uwzględniać szereg cech charakteryzujących jednostki pod względem demograficznym, społecznym i zawodowym. Model ten przesądza o potencjale rodziny, a dla demografii nie jest obojętne, w jakim wieku jednostka podejmie decyzję o zawarciu

¹³ S. Wierzdhoławski, *Demograficzno-społeczne*, s. 181.

związku małżeńskiego. Wiek, zwłaszcza kobiety, determinuje proces reprodukcji całej populacji danego społeczeństwa. Stwierdzono, że od wieku kobiety w momencie zamążpójścia, w istotnym stopniu zależy wiek rodzenia dzieci, a wcześniejsze zamążpójście może oznaczać większą reprodukcję¹⁴.

Uwaga badawcza w prezentowanym opracowaniu została skupiona na podstawowym elemencie hipotetycznego modelu przyszłej rodziny. Jest nim wzorzec postaw małżeńskich traktowany jako submodel przyszłej rodziny. Symptomami wzorca postaw małżeńskich są:

- stosunek do małżeństwa,
- planowany wiek zawarcia małżeństwa.

Wzorzec ten może być zdeterminowany cechami demo-społecznymi o różnej sile oddziaływania. Jednakże, z uwagi na brak badań o charakterze interdyscyplinarnym, trudno określić zespół czynników determinujących wzorzec, gdyż dotąd niewiele uwagi poświęcano postawom małżeńskim.

Postawy małżeńskie oraz zachowania stanowią wyraz wyboru dokonywanego przez jednostkę, lecz zakres wyboru w dużej mierze jest funkcją środowiska społecznego, na które składają się: poglądy, wyobrażenia, systemy wychowawcze, hierarchia wartości, reguły zachowań. Środowisko społeczne uważane jest za główny czynnik sprawczy kreowania postaw i zachowań, a jednocześnie różnicujący wzorce postaw. W przypadku osób stanu wolnego, na kształtowanie postaw ma wpływ istotny rodzina pochodzenia. Pełni ona, obok innych funkcji w ramach funkcji socjalizacyjnej i kulturalnej¹⁵, funkcję dziedziczenia i odtwarzania uznawanych społecznie wartości. Wydaje się, że można przyjąć, że postawy małżeńskie zależą od uznawanego systemu wartości, doświadczeń i cech indywidualnych jednostki. Równocześnie należy mieć na uwadze, że mechanizm działania czynników warunkujących postawy rodzinne, a w tym małżeńskie, jest złożony, gdyż strumień motywacji płynie z różnych środowisk. Obecnie, obserwujemy środowiskowe przenikanie wzorców postaw. Ponadto poszukując czynników różnicujących postawy, należy uwzględnić, że młodzież jest zbiorowością wewnątrznie niejednorodną. W cyklu rozwojowym młodzieży można wyodrębnić fazy dochodzenia do dojrzałości biologicznej, prawnej, ekonomicznej¹⁶, które oddziałują na kształtowanie się określonych wzorców postaw małżeńskich.

Wzorzec postaw małżeńskich determinują czynniki obiektywne i su-

¹⁴ L. Bolesławski, *Przemiany strukturalne w procesie tworzenia się i trwania związków małżeńskich*, w: *Aktualne problemy demograficzne kraju*, Biblioteka Wiadomości Statystycznych, Warszawa 1974, t. 24.

¹⁵ Z. Tysza, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Bydgoszcz 1988.

¹⁶ W. Ignatezyk, *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży w wieku matrymonialnym*, Poznań 1985, raport monograficzny PW 11.5.4.02b, maszynopis, s. 66.

Tabela 2

Średni planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego przez młodzież stanu wolnego według momentu krytycznego obserwacji 1986 r.

Wiek w momencie obserwacji (w latach)	Modalna planowanego wieku zawarcia związku małżeńskiego		Dominujący rok kalendarzowy planowanego zawarcia związku małżeńskiego	
	mężczyźni	kobiety	mężczyźni	kobiety
o 19	25,3	22,8	1993	1990
20 - 24	26,8	23,5	1993	1990
25 - 29	28,1	28,3	1989	1989

Źródło: por. tabelę 1.

biektywne. Do czynników subiektywnych zaliczono czynnik psychosocjologiczny, który określa postawy wobec małżeństwa, wyrażając pragnienie (bądź nie) zawarcia związku oraz warunkując decyzje w tym zakresie. Natomiast, czynnikiem obiektywnym jest czynnik demograficzny, który wyraża się w płci i wieku respondenta; on determinuje realność planów małżeńskich. Czynniki wyróżnione mają charakter bezpośredni. Między nimi znajduje się czynnik kulturowy, którego symptodem jest poziom wykształcenia. Może on modyfikować postawy małżeńskie, zwłaszcza w zakresie uwarunkowań decyzji zawarcia związku.

Podejmując próbę identyfikacji wzorca postaw małżeńskich młodzieży stanu wolnego, przyjęto hipotezę o generacyjnym zróżnicowaniu wzorca postaw małżeńskich oraz potencjalnie przyjęto, że płeć stanowi podstawową zmienną dyferencjonującą te postawy. Pozwoliło to podzielić zbiorowość badaną na subpopulacje bardziej jednorodne z punktu demograficznego. Wyróżniono subpopulacje kobiet i mężczyzn oraz subpopulacje według wieku: do 19 lat, 20 - 24 lat, 25 - 29 lat, 30 - 34 lat.

Młodzież stanu wolnego, wyrażając swoje postawy wobec małżeństwa, deklarowała lub negowała jego zawarcie. W przypadku deklaracji zawarcia związku małżeńskiego precyzowała, w którym roku życia ma zamiar swoje plany zrealizować. Informacje te potraktowano jako podstawowe symptomy wzorca postaw małżeńskich.

Uzyskane rezultaty wskazują, że młodzież polskiej zależy na zawarciu związku małżeńskiego. Młodzież manifestuje pozytywną postawę wobec małżeństwa. W badanej zbiorowości 94,1% młodzieży zadeklarowało plany matrymonialne. Szczegółowe rezultaty z postępowania badawczego w przekroju „Polska ogółem”, „Polska wieś”, „Polska miasta” oraz według grup wielkości miast prezentujemy w tabelach 3 i 4, a dominantę wieku zawarcia związku w tabeli 2.

Analiza materiału potwierdziła hipotezę, że płeć stanowi zmienną istotnie determinującą plany małżeńskie młodych. Wśród badanej młodzieży 92,3% mężczyzn oraz 95,3% kobiet sprecyzowało swoje plany.

Tabela 3

Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego przez młodzież stanu wolnego

Wiek respondentów w momencie obserwacji (w latach)	Prospektywny wiek zawarcia małżeństwa (w latach)						
	razem	w tym					nie planuje zawarcia związku
		do 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 i więcej	

w liczbach względnych (%) w stosunku do subpopulacji deklarującej zawarcie małżeństwa

				ogółem			
				mężczyźni			
do 19	100,0	1,0	42,0	44,9	4,1	0,3	7,7
20 - 24	100,0	—	28,1	54,4	7,3	0,1	10,1
25 - 29	100,0	—	—	47,8	18,3	1,3	32,6
30 - 34	100,0	—	—	—	20,5	32,4	47,1
				kobiety			
do 19	100,0	1,0	77,5	16,9	0,1	—	4,5
20 - 24	100,0	—	54,9	31,7	1,7	0,2	11,4
25 - 29	100,0	—	—	43,4	20,5	1,8	34,3
30 - 34	100,0	—	—	—	29,3	19,0	51,2
				miasto			
				mężczyźni			
do 19	100,0	0,9	35,2	48,8	5,7	0,6	8,8
20 - 24	100,0	—	28,6	52,4	8,4	0,1	10,5
25 - 29	100,0	—	—	50,6	12,3	1,9	35,2
30 - 34	100,0	—	—	—	16,7	33,2	51,1
				kobiety			
do 19	100,0	0,7	75,4	20,2	0,0	0,2	3,5
20 - 24	100,0	—	55,8	29,7	1,8	0,3	12,4
25 - 29	100,0	—	—	41,5	19,8	2,1	36,6
30 - 34	100,0	—	—	—	25,0	18,8	56,2
				wieś			
				mężczyźni			
do 19	100,0	1,0	48,9	40,8	2,6	0,3	6,4
20 - 24	100,0	—	26,4	61,3	3,8	0,0	8,5
25 - 29	100,0	—	—	41,2	32,4	0,0	26,5
30 - 34	100,0	—	—	—	30,0	30,0	40,0
				kobiety			
do 19	100,0	1,1	80,6	11,7	0,9	0,0	5,7
20 - 24	100,0	—	50,6	39,1	2,2	0,0	8,1
25 - 29	100,0	—	—	48,8	22,6	1,2	27,4
30 - 34	100,0	—	—	—	50,0	20,0	30,0

Źródło: por. tabela 1.

Młodzież obu płci pragnie założyć rodzinę, głównie w przedziale wieku 20 - 28 lat (mężczyźni — 88,5%, kobiety — 91,4%). Różna jest jednak koncentracja zamierzeń: u kobiet przypada na przedział 20 - 24 lata (59,5%), a u mężczyzn na przedział 25-29 lat (55,6%).

Tabela 4

Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego przez młodzież stanu wolnego

Wiek res- pondentów w momen- cie obser- wacji (w latach)	Prospektywny wiek zawarcia małżeństwa (w latach)						
	razem	w tym					nie planu- je zawar- cia związku
		do 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 i więcej	
w liczbach względnych w stosunku do subpopulacji deklarującej zawarcie małżeństwa							
miasta 500 tys. i więcej							
mężczyźni							
do 19	100,0	1,1	31,5	49,4	6,7	1,1	10,1
20 - 24	100,0	—	19,6	46,4	10,6	0,0	13,4
25 - 29	100,0	—	—	58,1	6,4	0,0	35,5
30 - 34	100,0	—	—	—	25,0	75,0	00,0
kobiety							
do 19	100,0	1,5	68,2	25,8	0,0	0,0	4,5
20 - 24	100,0	—	58,0	23,1	0,5	0,0	17,6
25 - 29	100,0	—	—	37,5	6,2	2,1	54,2
30 - 34	100,0	—	—	—	0,0	50,0	50,0
miasta 100 - 500 tys.							
mężczyźni							
do 19	100,0	0,0	32,8	51,7	3,4	0,0	12,1
20 - 24	100,0	—	27,9	55,7	6,0	0,0	10,4
25 - 29	100,0	—	—	58,7	10,9	2,2	28,3
30 - 34	100,0	—	—	—	16,8	33,4	49,8
kobiety							
do 19	100,0	0,0	78,9	16,7	0,0	0,0	4,4
20 - 24	100,0	—	57,8	34,2	1,4	0,0	9,6
25 - 29	100,0	—	—	38,0	34,0	4,0	24,0
30 - 34	100,0	—	—	—	11,1	16,7	72,2
miasta 10 - 100 tys.							
mężczyźni							
do 19	100,0	0,8	35,9	46,9	7,0	0,0	9,1
20 - 24	100,0	—	28,5	53,0	8,9	0,3	9,3
25 - 29	100,0	—	—	43,3	14,9	1,5	40,3
30 - 34	100,0	—	—	—	18,2	0,0	81,8
kobiety							
do 19	100,0	0,9	75,7	20,2	0,0	0,0	3,1
20 - 24	100,0	—	57,1	28,0	1,7	0,6	12,6
25 - 29	100,0	—	—	42,6	18,3	1,7	37,4
30 - 34	100,0	—	—	—	33,5	22,2	44,3
miasta do 10 tys.							
mężczyźni							
do 19	100,0	2,5	45,0	50,0	2,5	0,0	0,0
20 - 24	100,0	—	28,6	55,8	6,5	0,0	9,1
25 - 29	100,0	—	—	44,4	16,7	5,5	33,4
30 - 34	100,0	—	—	—	49,0	10,0	41,0
kobiety							
do 19	100,0	0,0	75,5	20,4	0,0	0,0	4,1
20 - 24	100,0	—	51,4	36,4	3,1	0,0	9,1
25 - 29	100,0	—	—	50,0	23,3	0,0	26,7
30 - 34	100,0	—	—	—	40,0	10,0	50,0

Z kolei analiza uwzględniająca podział zbiorowości na subpopulacje wyodrębnione według kryterium płeć i wiek potwierdziła, że subpopulacje młodzieży męskiej: do 19 lat, 20-24, 25-29 lat plany małżeńskie koncentrują w przedziale 25 - 29 lat. Natomiast młodzież żeńska subpopulacji: do 19 lat, 20 - 24 lat, zamierzenia rodzinne pragnie realizować szybciej, głównie w przedziale 20 - 24 lat.

Starano się uchwycić również wpływ środowiska stałego miejsca zamieszkania na postawy matrymonialne, gdyż hipotetycznie założono, że zmienna ta może modyfikować zamierzenia młodych. Badanie wykazało, że młodzież męska w wieku poniżej 20 lat ze środowiska wiejskiego koncentruje swe zamierzenia w przedziale 20 - 24 lat (48,9%), a środowiska miejskiego na lata 25 - 29 (48,8%), przy pewnym zróżnicowaniu deklaracji w zależności od grupy wielkości miasta (46,6%, 51,7%). Odpowiednio młodzież męska subpopulacji 20 - 24 lat planuje zrealizować swoje zamierzenia w przedziale 25-29 lat (wiejska w 61,3%, męska w 50,3). Natomiast nieliczne są deklaracje przesunięcia planów na czas po 30 roku życia przez młodzież, która w momencie obserwacji nie przekroczyła 24 lat; młodzież męska obu środowisk zgłaszała takie plany w 0,1 - 3,8%. Znamienne, że 1% młodzieży męskiej w wieku do 19 lat planuje zawrzeć małżeństwo do tego wieku, mimo że z punktu widzenia prawnego, możliwość taka istnieje po ukończeniu 21 roku życia. Pozwala to przypuszczać, że deklaracje te wynikają z konieczności zawarcia związku z uwagi na ciążę partnerki.

Z kolei młodzież żeńska preferuje małżeństwo w niższym wieku, przy czym kobiety w wieku do 19 lat środowiska wiejskiego w 80,6% koncentrują swoje plany na wieku 20 - 24 lata. Podobne plany mają kobiety środowiska miejskiego (75,4%), przy pewnym zróżnicowaniu deklaracji w zależności od wielkości miasta (68,2 - 78,9%). Również młodzież w wieku 20 - 24 lat koncentruje swe zamierzenia matrymonialne w tym przedziale wieku (wieś — 50,6%, miasto — 55,8%). Jedynie 0,1 - 2,2% młodzieży żeńskiej będącej w momencie obserwacji w wieku do 24 lat wyraziła pragnienie realizacji planów małżeńskich po 29 roku życia, a motywacje, o ile wystąpiły, były związane z niezbędnością uzyskania bardzo dobrej stabilizacji zawodowej, mieszkaniowej i materialnej.

Badaniem objęto także młodzież tzw. wieku pomatrymonialnego. W tej grupie młodzieży znamienne były wypowiedzi nie deklarujące zawarcia małżeństwa: ogółem — 47,1%- mężczyźni, 51,7% i kobiety; miasto — 51,1% mężczyźni, 56,2% kobiety; wieś — 39,9% mężczyźni, 30,1% kobiety.

Negację zawarcia związku małżeńskiego potraktowano jako negatywną postawę wobec instytucji małżeństwa. Głębsza analiza materiału ukazała, że istnieją obiektywne przyczyny takiej postawy. Respondenci stwierdzali, że jak dotąd nie spotkali odpowiedniego partnera, z którym pragnęliby przejść przez życie, lub określali inne przyczyny niemożliwości **realizacji**

Tabela 5

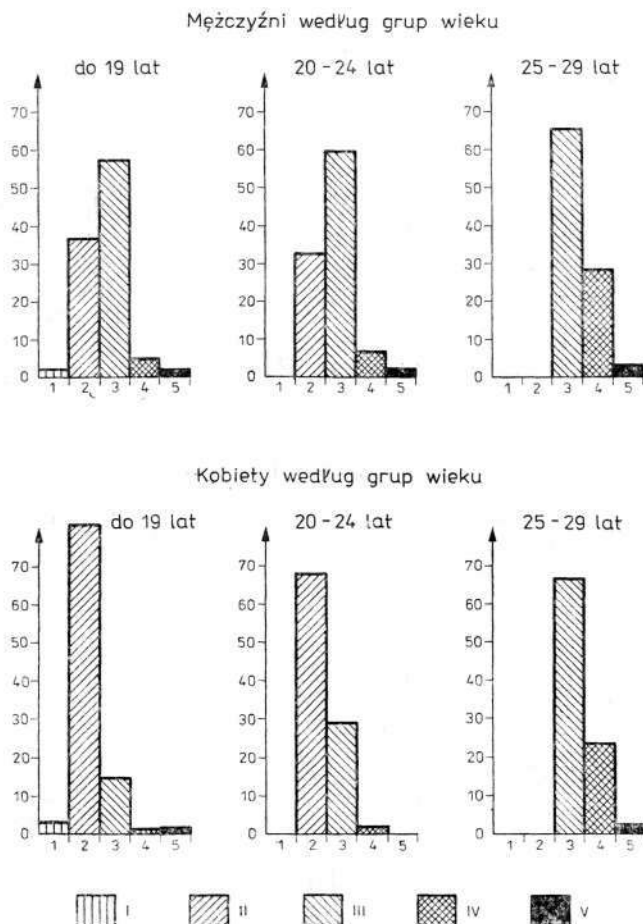
Postawa wobec małżeństwa a trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju w opinii młodzieży
stanu wolnego
Polska — ogółem

Wyszczególnienie	Sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju czynnikiem zawarcia związku						
	opóźniającym		przyspieszającym		nie mającym wpływu		brak informacji
	m	k	m	k	m	k	
Razem respondenci	32,9	25,8	0,4	0,6	66,2	72,3	0,6
Wiek w momencie obserwacji							
do 19 lat	25,4	20,1	0,5	0,7	73,6	78,1	0,5
20 - 24 lat	34,8	29,8	0,1	0,3	64,5	68,1	0,5
25 - 29 lat	43,8	22,6	1,0	1,4	53,8	75,0	1,4
30 - 34 lat	42,3	18,3	0,0	2,0	57,7	79,6	0,0
Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego							
do 19 lat	16,7	16,7	0,0	0,0	83,2	83,2	0,0
20 - 24 lat	25,8	25,6	0,2	0,8	74,1	73,0	0,0
25 - 29 lat	36,0	27,3	0,4	0,7	62,8	70,5	0,6
30 - 34 lat	35,4	20,4	0,6	1,4	61,1	76,1	2,4
Poziom wykształcenia							
— wyższe ukończone	35,3	21,1	0,0	1,2	64,7	77,8	0,0
— niepełne wyższe	39,5	28,0	0,4	0,6	60,0	70,7	0,0
— policealne ukończone	39,2	29,9	0,0	3,0	60,8	67,2	0,0
— średnie ukończone	35,0	26,9	0,4	0,3	63,4	72,2	0,6
— niepełne średnie	27,3	23,0	0,0	0,3	72,3	76,1	0,4
— zasadnicze zawodowe	27,9	20,3	0,3	0,0	70,3	78,4	0,9
— podstawowe ukończone	19,6	19,5	1,0	4,9	79,4	73,2	0,0

Źródło: por. tabela 1.

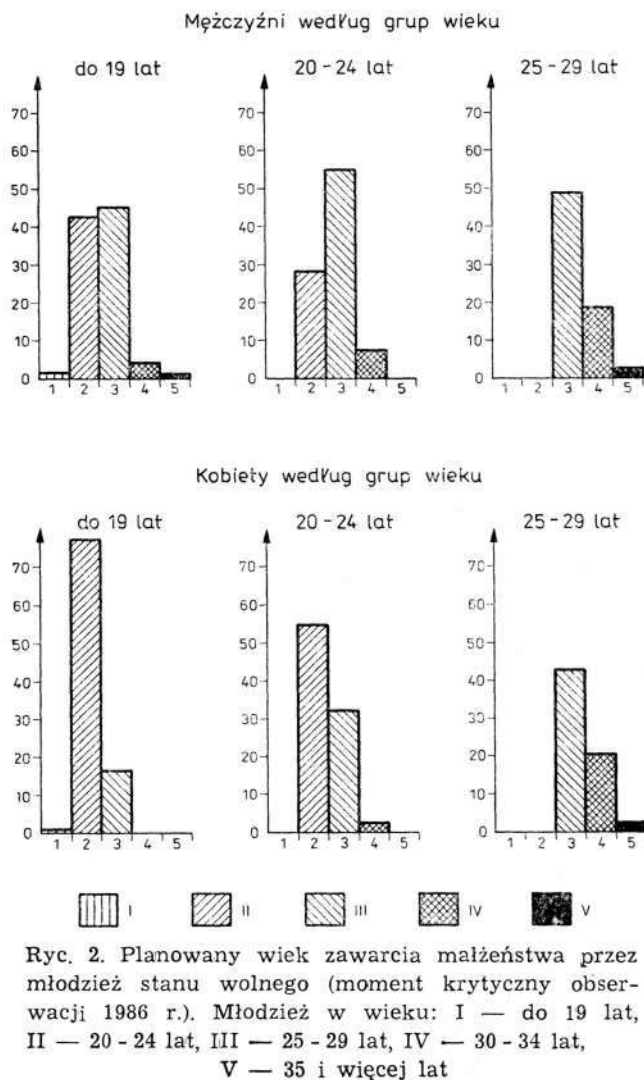
planów. Można więc oczekiwać, że postawy te mogłyby ulec zmianie w przypadku „odmiany losu”. Na głębszą uwagę zasługują wypowiedzi młodzieży męskiej środowiska wiejskiego; wyrażając pragnienie zawarcia małżeństwa wyrażali oni obawy, że nie znajdą partnerki, która chciałaby dzielić obowiązki prowadzenia gospodarstwa rolnego. Także wśród młodszych generacji zaobserwowano negatywne postawy wobec małżeństwa. Mogą one wynikać z nieukształtowanych postaw, tzw. „efektu demonstracyjnego” lub innego systemu wartości (u pewnej części młodzieży męskiej pojawiły się preferencje innych celów życiowych).

Badając postawy małżeńskie, starano się uchwycić, czy trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju mogłaby wpłynąć na decyzje opóźniające bądź przyspieszające jego zawarcie. Niektóre rezultaty badawcze prezentujemy w tabeli 5. Młodzież w obliczu trudnej sytuacji kraju w 66,2-72,3% nie zamierza odraczać decyzji zawarcia związku. Uzasadnia to



Ryc. 1. Planowany wiek zawarcia małżeństwa przez młodzież stanu wolnego (moment krytyczny obserwacji 1980 r.). Młodzieży w wieku: I — do lat 19, II — 20-24 lat, III — 25-29 lat, IV — 30-34 lat, V — 35 i więcej lat

tym, że pragnienie bycia w dwoje jest (lub powinno być) silniejsze, aniżeli trudności wynikające z sytuacji ekonomicznej kraju. Równocześnie jednak 25,8 - 32,9% młodzieży uznało, że może odroczyć w czasie swoje plany matrymonialne. Akcentowano głównie kłopoty mieszkaniowe (12,3 - 20,6%). Poglądy młodych w tym zakresie dość istotnie różnicują: płeć, wiek oraz poziom wykształcenia. Mężczyźni częściej niż kobiety skłonni są odroczyć w czasie realizację zamierzeń, a im wyższy wiek mężczyzny, tym częstsza taka opinia (w wieku do 19 lat — 25,4%, w wieku 30 - 34 lat — 42,3%). Ponadto, im wyższy poziom wykształcenia młodzieży, tym taka postawa jest częstsza (wyższe — 35,3%, podstawowe — 19,6%) mężczyzn. Jednakże w świetle otrzymanych rezultatów wydaje się, że od-



Ryc. 2. Planowany wiek zawarcia małżeństwa przez młodzież stanu wolnego (moment krytyczny obserwacji 1986 r.). Młodzież w wieku: I — do 19 lat, II — 20 - 24 lat, III — 25 - 29 lat, IV — 30 - 34 lat, V — 35 i więcej lat

działywanie trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju na decyzję od-raczania w czasie zawarcia związku małżeńskiego nie będzie silne.

Identyfikacja wzorca postaw małżeńskich młodzieży stanu wolnego ukazała silną koncentrację wieku zamążpójścia przypadającą na przedział 20 - 24 lat, a ożenku na przedział 25 - 29 lat. Badanie postaw małżeńskich młodzieży stanu wolnego na moment krytyczny obserwacji 1980 r., prze-prowadzone na obszarze całego kraju (materiał empiryczny 10814 kwe-stionariuszy, zgromadzono w Banku Informacji o Rodzinie i Gospodarstwie Domowym Zakładu Statystyki i Demografii AE w Poznaniu), ukazało taką samą tendencję¹⁷ (rys. 1 i 2). Wydaje się więc, że zauważoną tendencję

¹⁷ J. Laskowski, *Trwałość wspólnoty małżeńskiej*, Warszawa 1987, s. 88.

Tabela 6

Hierarchia ważności motywacji deklaracji zawarcia związku małżeńskiego

Motywacja	Hierarchia ważności		Typ motywacji
	m	k	
1) miłość	1	1	emocjonalny
2) chęć posiadania własnego ogniska domowego	2	2	instytucjonalny
3) ucieczka przed samotnością	5	4	refleksyjny
4) życzenie rodziców	10	10	konformistyczny
5) uzyskanie zabezpieczenia materialnego	7	7	instytucjonalny
6) uregulowanie życia seksualnego	4	5	emocjonalno-instytucjonalny
7) ucieczka przed sytuacją domową rodziców	8	8	egoistyczny
8) potrzeba przyjaźni	3	3	emocjonalno-refleksyjny
9) odpowiedni wiek	6	6	refleksyjny
10) inne (np. ciąża)	9	9	konformistyczny

Źródło: por. tabela 1.

można traktować jako prawidłowość demograficzną. Sądzymy, że mamy do czynienia z wykształconym przez generację młodzieży własnym wzorcem postaw małżeńskich, którego kształt determinują głównie czynniki demograficzne (płeć, wiek) oraz środowisko. Zmienne te modyfikują działanie czynnika psycho-socjologicznego, który wydaje się być podstawową determinantą określonego wzorca postaw małżeńskich.

W Polsce nie ma powszechnego zwyczaju zaręczyn, a wielu młodych nie zna statusu narzeczeństwa. Funkcję narzeczeństwa zastępuje tzw. „chodzenie ze sobą”. Badana młodzież wyrażała jednak pogląd, że zawarcie związku małżeńskiego powinno być poprzedzone tzw. okresem narzeczeństwa (tak — 80,5%; nie — 11,4%; nie wie — 8,1%), przy czym młodzież środowiska wiejskiego oraz kobiety akcentowały to mocniej. Rezultaty badania wykazują¹⁸, że młodzież preferuje małżeństwo jako związek formalny. Ze względu na charakter związku, badana młodzież w 90,6% pragnie zawrzeć go w urzędzie stanu cywilnego oraz w kościele, a 2,3% młodzieży tylko w urzędzie stanu cywilnego. Zdecydowanej postawy co do formy przyszłego związku nie wyraziło tylko 7,1% młodzieży.

W podjętym postępowaniu badawczym interesowały nas motywacje deklaracji zawarcia związku małżeńskiego. Badanie¹⁹ uwzględniło motywacje preferowane, które w opinii młodzieży mogą być przyczyną zawarcia

¹⁸ W. Ignatczyk, *System wartości a postawy małżeńskie osób stanu wolnego*, Poznań 1988, raport częściowy w ramach zad. bad. 03b CPBP 09.1., maszynopis, s. 43.

¹⁹ W. Ignatczyk, *System wartości*, s. 43 - 48.

przez nich małżeństwa. Rezultaty badania ukazały, że można ułożyć hierarchię ważności motywacji deklaracji zawarcia związku.

Hierarchia motywacji u młodzieży obu płci jest zbliżona. Wśród całej młodzieży dominuje motywacja poznawczo-emocjonalna²⁰, przy czym naczelną pozycję zajmuje miłość (89,9%), pragnienie posiadania ogniska domowego (75,5%) oraz potrzeba przyjaźni (39,7 - 46,5%). Natomiast pozostałe motywy w układzie hierarchicznym zajmują miejsce różne w zależności od płci: kobiety preferują motyw „ucieczka przed samotnością” (24,7%), a mężczyźni uregulowanie życia seksualnego (29,6%). Pozostałe motywy, które w układzie hierarchicznym zajęły dalszą pozycję były deklarowane sporadycznie (91,2 - 12,8%).

Istotnego wpływu na hierarchię motywacji zawarcia związku małżeńskiego nie miały: płeć oraz środowisko miejsca zamieszkania. Nie stwierdzono istotnego związku między pochodzeniem społecznym a motywacjami. Stanowi to odzwierciedlenie dokonanych przemian społecznych. Obecnie jednostka nie jest trwale związana z miejscem zamieszkania i daną klasą społeczną, stąd oddziaływania tych czynników na kształtowanie się postaw nie jest tak silne.

Natomiast, zmienna kulturowa, wyrażona poziomem wykształcenia modyfikuje motywacje zawarcia związku. Im wyższy poziom wykształcenia reprezentowali mężczyźni, tym mocniej było akcentowane pragnienie posiadania „własnego ogniska domowego” (wyższe 82,4%, podstawowe — 62,9%). Odwrotnie u kobiet (wyższe — 74,1%, podstawowe — 8,4%). Ponadto, kobiety posiadające wyższy poziom wykształcenia mocniej akcentowały obawy przed samotnością. Z kolei, im starsza generacja młodzieży, tym bardziej dominowało pragnienie zawarcia małżeństwa ze względów emocjonalno-instytucjonalnych. Zauważono, że słabnie motyw „miłości” na korzyść „chęci posiadania ogniska domowego”, przyjaźni oraz uregulowania życia seksualnego.

Analiza motywów deklaracji zawarcia związku małżeńskiego wskazuje na unifikację preferencji. Młodzież preferuje podobną hierarchię ważności motywów. Dominują motywacje emocjonalno-instytucjonalne. To potwierdza, że młodzież polska przywiązuje wagę do zawarcia związku, który powinien być rezultatem miłości i przyjaźni.

V. UWAGI KOŃCOWE

Przeobrażenia życia rodzinnego wymagają nowego modelu małżeństwa, osadzonego we współczesnej rzeczywistości. Równocześnie wiadomo, że człowiek potrzebuje perspektywy, w świetle której stawia sobie cel

²⁰ Określenie typu motywacji według klasyfikacji zawartej w: J. Laskowski, *Trwałość wspólnoty*, s. 90 - 93.

i dąży do jego realizacji. Dla młodzieży stanu wolnego jednym z celów życiowych jest małżeństwo i rodzina. Postawy młodzieży wobec małżeństwa stanowią wyraz jej świadomości rodzinnej. Postawy te u młodzieży polskiej są pozytywne, mimo trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju oraz obserwowanych trudnych warunków bytowania rodzin współczesnych.

Charakterystyczną cechą przejścia demograficznego jest obniżenie się wieku zawierania małżeństw. Tendencja ta zauważalna jest w ujęciu retrospektywnym oraz dla małżeństw współczesnych. Rezultaty naszych badań wskazują, że osobiwością wzorca postaw małżeńskich młodzieży polskiej stanu wolnego jest silna koncentracja preferowanego wieku zamążpójścia w przedziale 20 - 24 lat oraz ożenku w przedziale 25 - 29 lat, co stanowi podstawę wnioskowania, że w przyszłości utrzyma się tendencja wczesnego zawierania małżeństwa. Postawy takie u młodzieży polskiej należy ocenić pozytywnie, gdyż stanowią one podstawę do oczekiwania zachowań prokreacyjnych, pozwalających na utrzymanie stosunkowo wysokiego potencjału rozrodczego.

Małżeństwo w warunkach polskich w hierarchii wartości społecznie akceptowanych zyskuje na znaczeniu i jest powszechnie przez nią akceptowane. Ponadto wzorce postaw dla wyróżnionych w badaniu subpopulacji młodzieży nie wykazują istotnych różnic, gdyż pozycja małżeństwa jako wartości jest wysoka. Małżeństwo wśród młodzieży polskiej cieszy się popularnością i w 92,7% preferowane jest jako związek formalny, czyli o charakterze instytucjonalnym. Równocześnie, jak wykazują nasze badania, ma być to związek o charakterze interpersonalnym, oparty na więzi emocjonalnej oraz przyjaźni. Takie preferencje ocenić należy również bardzo pozytywnie, gdyż pozwala to oczekiwać dominacji urodzeń małżeńskich, ze związków formalnych.

Zgodnie z planami matrymonialnymi młodzieży polskiej stanu wolnego, koncentracja realizacji zamierzeń małżeńskich powinna przypaść u młodzieży żeńskiej badanych generacji na lata 1989 - 1993, a u męskiej na lata 1992 - 1996. Część badanej młodzieży preferuje zawarcie małżeństwa uprzednią realizacją warunków sfery materialnej i mieszkaniowej, co stanowi potwierdzenie poważnego traktowania związku małżeńskiego i świadczy o dojrzałości wypowiedzi. Jednakże realizacja tych uwarunkowań leży nie tylko w gestii jednostki, a uzależniona jest od właściwej polityki mieszkaniowej i społecznej państwa. W przeciwnym przypadku można oczekiwać, iż część młodzieży, zwłaszcza męskiej, będzie odraczać w czasie realizację swych planów rodzinnych, nie widząc możliwości zabezpieczenia bytu rodzinie, a to nie powinno być obojętne dla polityki ludnościowej.

Młodzież poddana obserwacji w momencie badania (1986 r.) była w wieku 18 - 34 lat. Zgodnie z jej planami małżeńskimi można oczekiwać

realizacji wzorców postaw małżeńskich do końca XX wieku. W związku z tym nasuwa się pytanie, na ile zachowania będą zgodne z postawami zaobserwowanymi przez nas w momencie badania? Ponadto, w jakim stopniu tendencje, które wystąpiły i ewentualnie wystąpią w krajach zachodnich, będą modyfikować postawy małżeńskie młodzieży polskiej? Rodzi to potrzebę badań w dwóch płaszczyznach: w kierunku śledzenia ewolucji postaw oraz zgodności preferowanych postaw z zachowaniami, a możliwe jest to poprzez badania panelowe.

PATTERN OF MARITAL ATTITUDES OF UNMARRIED YOUTHS

S u m m a r y

The article is focused on the pattern of marital attitudes expressed symptomatically by the attitude towards marriage and the planned age of concluding marriage. An attempt to identify the patterns of marital attitudes of 4264 unmarried youths (aged 18 - 34) has been conducted on the basis of empirical material obtained in years 1985 - 1987 from the whole territory of Poland by the random-quota method.

The results indicate that in Polish conditions marriage gains in importance in the (hierarchy of socially accepted values and is generally accepted by the unmarried youths. Marital plans were declared by 94% of youths. A basic determinant of the pattern is the psychoisociological factor, while demographic factors (age, sex) and the environment only modify its functioning. A peculiarity of the pattern is a high concentration of preferred age of concluding the marriage. Women plan to get married between 20 - 24 years of age, while men between 25 - 29 years of age. It justifies the opinion that in the future the tendency to conclude early marriages will be preserved and that relatively high birth potential will be retained.

Among Polish unmarried youths a formal marriage is preferred by 92,7% of respondents. It allows to expect a domination of children born in wedlock, a tendency which should be approved. Polish youths wish to live in institutional marriages based on interpersonal relations created by friendship and emotional ties.